

סימן לו ריח של חמץ בפסח

- ראשי פרקים
א. שיטות הראשונים בדין ריחא מילתא.
ב. שיטת המחבר.
ג. שיטת הפר"ח בדין הרחה בלחם חם בפסח.
ד. בין איסורים הבטלים בשישים לאיסורים הבטלים בכלשהו.
ה. מריח על מנת להנות.
ו. שיטת הרמב"ם.
ז. איסור הנאה בחמץ של עכו"ם.
ח. הולך לדרכו ומריח.

האם מותר ליהודי לעבור בחג הפסח בסמטאות השוק של העיר העתיקה, שבהן ממוקמות מאפיות של פיתות כעכים וכו', וריח של דברי מאפה ממלא את חלל האויר, האם עליו להמנע מלעבור במקום זה ובמקומות דומים בחג הפסח ?

א. שיטות הראשונים בדין ריחא מילתא

איתא בע"ז סו, ב, מחלוקת אמוראים האם מותר לישראל להריח יין של עכו"ם האסור בהנאה מדין יין נסך, אב"י ס"ל דאסור, דריחא מילתא היא, ור"ב ס"ל דריחא לאו מילתא, ושרי להריח אפי' בדברים האסורים בהנאה. והקשו הראשונים על שיטתו של ר"ב מהגמ' ע"ז יב, ב, האוסרת להנות מחנויות של עבודה זרה המעוטרות בורד והדס, מפני שנהנה מריח של דבר העומד לעבודה זרה האסור בהנאה, וא"כ יש לנו ראיה שריח נחשב כהנאה חשובה האסורה באיסורי הנאה, וקשה לר"ב הסובר שמותר להריח בחבית של יין נסך, מאי שנא מורד והדס. התוס' שם יב, ב, ד"ה אלא (וכן בר"ן שם) מביאים בשם רבינו תם חילוק בין ורד והדס ליין נסך, דורד והדס כל מטרותם ותכליתם היא לריח, לכן ריחם הוא בעל חשיבות, משא"כ יין שעומד לשתיה ולא לריח, אין לריחו חשיבות ומותר להריח בו אפי' כשאסור בהנאה. דיעה דומה לזו של ר"ת הביא הב"י ביור"ד סו"ס קח בשם האורחות חיים, וז"ל: "זה הכלל כל מידי דלא הוי לריחא, ריחא לאו מילתא, אבל בדבר שעומד להריח כגון ורד והדס אסור להנות מהריח." וכ"פ בשו"ע יור"ד קח, ז, שבשמים של עכו"ם, כלאי הכרם ועבודה זרה אסור להריח בהם, ופירש שם הש"ך בס"ק כז, שדוקא בשמים שעומדים להריח, משא"כ דבר שאינו עומד להריח מותר להנות מריחו, וכתב שזה דעת ר"ת והמרדכי בפ"ב דפסחים. הר"ן עצמו מתרץ בדרך שונה את הקושיא דלעיל, דגם לשיטת ר"ב יש איסור להריח באף יין נסך, כמו

שאסור להריח ורד או הדס של עבודה זרה, ומה שהתיר רבא להריח מיירי בהרחה דרך הפה, והנאת הריח דרך הפה שאין בו את חוש הריח, פחותה מהנאת ריח באף, וע"כ לאו מילתא. יוצא מדבריו שאפי' דבר שאין תכליתו לריח אלא לשתייה, יש איסור להריח בו באף. ישוּב נוסף הוא תרוץ התוס' יב, ב (ד"ה אלא), דיש לחלק בין ריח של יין לריח של שאר איסורים, שריח היין בחריפותו המיוחדת לא זו בלבד שאינו גורם לו הנאה אלא אפי' מזיקו, ולכן מותר להריח בו, משא"כ ריחות אחרים שאינם חריפים שהוא נהנה מהם, יש איסור להריחם. מדברי התוס' עולה שיש איסור להריח אפי' בדבר מאכל ואפי' דרך פיו, אם אינו חריף.

ב. שיטת המחבר

והנה המחבר ביור"ד קח, ב, כתב וז"ל:
"מותר להריח בפיו ריח יין נסך דרך נקב שבחבית, לידע אם הוא טוב."

ולעיל כתי' שדעת המחבר כר"ת, ואילו כאן יש הדגש בדבריו שדוקא בפיו אסור להריח, וכדברי הר"ן, א"כ אמאי אסר להריח דוקא בשמים של עבודה זרה, הו"ל לאסור להריח גם דברי מאכל של עבודה זרה. ואף הרמב"ם כתב בפיי"ג ממאכלות אסורות, וז"ל:
"ומותר לישראל להריח בחבית של יין נסך ואין בזה שום איסור, שאין הריח כלום שאין בו ממש."
ולא הזכיר הרמב"ם הנאת ריח דרך הפה.
אכן בכרית' ופליתי ס"ק כ כתב דמש"כ המחבר בפיו, לרבותא נקטיה, דאפי' בפיו מותר אע"פ שנראה כטועם בפיו את האיסור, וכ"ש להריח באפו מותר, ועיין בפרי מגדים (שפתי דעת ס"ק כד) שכתב דדוקא טעימה אסור אבל הרחה אפי' בחותם שרי. ונראה שהוצרכו לפרש כן בדעת המחבר, דמאחר ומוכח מדעת המחבר הסובר כר"ת, הוצרכו לומר דיש מקום להחמיר יותר דרך הפה מדרך האף, דלא כר"ן המחמיר יותר דרך האף. [ועיין בבאר היטב סי' קח ס"ק כד שכתב על דברי המחבר דדוקא ביין מותר מפני שהיין מזיקו, ולכאורה זו שיטת התוס' הנוגדת את שיטת ר"ת שבה נקט המחבר, וכמש"כ לעיל, וע"ע בגר"א שם ס"ק לו.]

ג. שיטת הפר"ח בדין הרחה בלחם חם בפסח

ונחלקו האחרונים כיצד יש לפסוק במחלוקת זו, הפרי חדש בסי' קח ס"ק כא כתב להחמיר כדעת התוס' אך בהגבלה מסוימת, דדוקא איסורים של עבודה זרה, אבל בשאר איסורי הנאה יש להתיר הריח בדבר שעיקרו עומד לאכילה. לעומתו הפרי תואר שם ס"ק ד פסק לגמרי כדעת התוס', ונימוקו- דאף דס"ל לרבא דריחא לאו מילתא, כוונתו שאין זה חשוב כאכילה, אבל קצת חשיבות יש לו, ורק ביין נסך שהריח מזיק מתיר רבא לגמרי להריח בו.
ובבאר היטב (או"ח תמוז סוף ס"ק ז) כתב בשם האיסור והיתר דאסור להריח לחם חם בפסח, ואפי' של עכו"ם. אמנם בפרי חדש (או"ח סי' תמח ס"ק א) כתב בשם שיירי כנסת הגדולה בשם גליון איסור והיתר שמותר להריח חמצו של עכו"ם בפסח, מכיון שלא נאסר חמצו של עכו"ם בהנאה, והפר"ח עצמו חולק עליו ומוכיח שחמץ של גוי אסור בהנאה.

מלבד הסתירה בין הדברים המובאים בשם האיסור והיתר בבאר היטב לדברים המובאים בשמו בשיירי כנסת הגדולה, קשה לכאורה הסתירה בפר"ח עצמו, שמדבריו ב"ד יוצא להתיר להריח בפת של חמץ, ואפי' של ישראל, ומדבריו באו"ח יוצא לאסור להריח בחמץ, ואפי' של עכו"ם.

אך נראה דאין כאן קושיא, דאכן הפרי חדש ס"ל דמותר להריח בחמץ ואפי' של ישראל, דריח אינו דבר של חשיבות, אבל על מה שהביאו בשם האיסור והיתר שחמץ של גוי מותר בהנאה, על כך חולק הפרי חדש וס"ל דאסור בהנאה, אבל בריחא דלאו מילתא שרי. ואף שבשדי חמד (תחילת מערכת חמץ ומצה) דחה לתרוץ זה וסובר שדוחק לאוקמי לפרי חדש שמודה בעיקר הדין לאו"ה, שא"כ הו"ל לציין זאת במפורש, מ"מ המעין בפר"ח יראה שהנושא המדובר שם הוא חמץ של עכו"ם ולא דיני ריח של חמץ, וע"כ הביא מהכנה"ג דשרי להנות מיניה, וע"ז בלבד פליג עליה.

אמנם לעיקר הדין נראה לישב, דהפר"ח שכתב להחמיר בעבודה זרה כדעת התוס' בגלל חומר איסורה, כוונתו מפני שעבודה זרה אסורה במשהו כמבואר במשנה ע"ז עד, א, וא"כ גם בחמץ בפסח שאיסורו במשהו דינו כעבודה זרה שיש להחמיר בריחה, משא"כ בשאר איסורי הנאה שאין איסורם במשהו, דשרי להריח בהם.

ד. בין איסורים הבטלים בשישים לאסורים בכלשהו

בגמ' פסחים עו, ב מצאנו מחלוקת בין רב ללוי בדין בשר של בהמה שחוטה שצלאו עם בשר של בהמה שנתנבלה בשחיטתה, רב ס"ל שאם בשר השחוטה שמן ובשר הנבלה כחוש, שומן הכשרה מפעפע לתוך הנבלה וחוזר מבשר הנבלה ומפעפע לכשרה ואוסר אותה, ומיירי שאין חתיכות הבשר נוגעות זו בזו אלא הריח מן השמינה נכנס לכחושה וחוזר כריח אסור לתוך הכשירה ואוסר אותה, וכ"ש אם בשר הנבלה שמן והשחוטה כחוש, שמיד ריח הנבלה השמינה אוסר לכשירה, ואילו לוי ס"ל שאפי' בשר נבילה שמן ובשר שחוטה כחוש שרי, דריחא לאו מילתא. והביא הרי"ף (חולין לב, א-ב בעמוה"ר, וכן הוא בתוס' ע"ז סו, ב ד"ה רבא) ב דעות, האם מכיון שנפסקה הלכה כרבא לענין יין נסך דריחא לאו מילתא, הוא הדין דהלכתא כלוי. דעה ראשונה סוברת דמכיון שהלכה כרבא שריחא לאו מילתא ממילא הלכתא כלוי, וכן דעת רש"י בפסחים שם, ואילו הדעה השניה סוברת שיש לחלק בין הדינים. שהרי שם בגמ' בפסחים, תני רב כהנא בר חיננא סבא, פת שאפאה עם הצלי אסור לאוכלה עם גבינה, והיינו כרב, וחלק התוס' בע"ז הנ"ל, דדוקא בין נסך שהריח החריף מזיק מתיר רבא, אבל בשאר גווני לא. הרי"ף ס"ל כדיעה ראשונה שיש זיקה בין שתי המחלוקות ומתרחץ את הקושיא מלחם שנאפה עם הצלי שאסור לאוכלו עם גבינה, דמכיון שאפשר לאכול את הלחם עם מאכלים שאינם של חלב, הרי הלחם נחשב כדבר שיש לו מתירין שאפי' באלף לא בטיל, כלי- שאפי' משהו אוסר ממנו, וא"כ גם ריח נחשב כמשהו ואוסר. מדברי הרי"ף מבואר שיש לחלק בין איסורים שבטלים בשישים שאז הריח, שאחוז השפעתו על התבשיל קטנה ביותר, אין לו השפעה שלילית על הדברים המותרים, משא"כ דברים שאיסורם במשהו גם הריח למרות כמותו הקטנה אוסר את התבשיל. ועיין ישועות יעקב או"ח סי' תמז ס"ק ד ובהגהות חוות יאיר (שם ברי"ף) ס"ק ב.

אמנם דברי רי"ף אלו צ"ב, דהרי מאי דאמרינן דדבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, היינו דבר שנאסר לזמן כביצה שנולדה ביו"ט ואח"כ נתערב דבר זה עם אלף מתירים אמרינן דאינו בטיל, אבל כאן להחליט על הדבר כאיסור בגלל המשהו שנכנס לתוכו, לכאורה אין זה שייך לדבר שיש לו מתירין, דבכל דבר שיש לו מתירין מיירי שהדבר אסור ורק אין להתירו מחמת תערובתו, אבל לא לקרוא לדבר שם איסור מחמת זה. (ועיי"ש ברי"ן מה שהקשה על הרי"ף ובחידושי אנשי שם ס"ק ב). ואולי היה אפשר לומר דכונת הרי"ף דכיון דהוי דבר שיש לו היתר בדבר אחר, א"כ כשאוכל את הפת עם כותח הוי כמבטל איסור לכתחילה. אולם זה גופא צ"ע, לפמ"ש"כ הרשב"א מובא בשו"ע יור"ד צט, ז, דהיכא דנבלע איסור דבר מועט בכלי, יכול להשתמש בו לכתחילה ולא הוי כמבטל איסור לכתחילה, וא"כ א"א לישיב בדרך זו את הרי"ף אא"כ נאמר דהרי"ף ס"ל כדעת החולקים המובאים בט"ז ס"ק טו, ועיין בגליון מהרש"א שהביא מהצמח צדק. ועל דברי רי"ף- עיין ברי"ן בחולין שם, וברי"ן בנדריים נב, ב, ובשער המלך פ"א ממאכלות אסורות מה שישבו בדעת הרי"ף.

ה. מריח על מנת להנות

ובדעת ר"ת. בגמ' בברכות מג, ב; אמר מר זוטרא האי מאן דמורח באתרוג או בחבוש אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות, וכתבו שם בתוס' (ד"ה האי), דמיירי דבא להריח בהם, אבל כשרצונו לאכול מהם, אין צריך אלא לברך ברכת אכילה. וא"כ כשאדם לוקח בידו אתרוג על מנת להריח בו, עליו לברך את הברכה הנ"ל, וא"כ לכאורה קשה לשיטת ר"ת הסובר דריחא לאו מילתא בדברים שאין עיקרם לריח, ואתרוג וחבוש עיקרם לאכילה, וא"כ מדוע יברך על ריחם הלא חשוב שאפי' באסורי הנאה שרי להריח בהם.

ונראה בדעת ר"ת, ע"פ מש"כ רש"י בע"ז סו, ב בד"ה בת תיהא,

וז"ל:

"נקב שנוקבים במגופת החבית, להריח את היין לבודקו אם יכול להתקיים."

מדברי רש"י עולה שאם לוקח את היין על מנת להנות מריחו אסור בכל ענין גם לרבא, ורק אם לוקח את היין להריח על מנת לבודקו שרי. וזה גם לשיטת ר"ת דאפי' דבר שעיקרו לאוכל, אם נוטלו כדי להנות מריחו אסור, ואילו דבר שעיקרו לריח, כגון ורד והדס, אפי' מריח סתם, כגון שעובר בחנות של עכו"ם- אסור, כיון שנהנה מריח של דבר העומד להריח אפי' לא נוטלו על מנת להריח בו. וכבר כת' לעיל דדעת המחבר כדעת ר"ת, והוא כתב "שמותר לשאוף בפיו ריח יין נסך לידע אם הוא טוב", וא"כ דוקא לידע אם הוא טוב שרי, אבל להנות מריחו אסור, וכן דייק היד יהודה בפירוש הארוך ס"ק כח בדברי המחבר.

ובר"ן בחולין (לב, א- בעמודי הרי"ף), כתב וז"ל:

"ועוד דהא קיי"ל כר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר, ולדידה הנאה דלא מכוין ליה שריא כדמוכח בפרק כל שעה (פסחים כה, ב), והכא ודאי בבת תיהא אינו מתכוין להנות מיין נסך דלאו ברשיעי עסקינן, וכי תימא פסיק רישא הוא ... ליתא, דלענין הנאה אע"ג דהוי פסיק רישא שרי."

מדברי הר"ן מבואר דמיירי הכא באינו מתכוין להנות מריח היין נסך, דלאו ברשיעי עסקינן, ואם היה מתכוין כדי להנות לא היה סובר

רבא דלאו מילתא היא, ובנקודה זו מסכימים רש"י הר"ן ור"ת. ועוד חידש לנו הר"ן דאף שכשאינו מתכוין להריח, ונהנה מהריח דהוי פסיק רישא, מ"מ בהנאה מותר דבר שאינו מתכוין אף דהוי פסיק רישא, והוכיח את דבריו ממוכרי כסות דמוכרי כסות דנהנים, ובלבד שלא יתכונו.

ורש"י בפסחים עו, ב בדברי לוי המתיר אפי' בשר שחוטה כחוש שצלאו עם בשר נבילה שמן, דריחא לאו מילתא, ואיתא שם בגמ' דעביד לוי עובדא בי ריש גלותא בגדי ודבר אחר, ולכאורה משמע מלש' הגמ' שלוי עביד בידיים ולכתחילה. אולם רש"י פירש שנצלו בתנור ובא מעשה לפניו והתיר, וא"כ רק בדיעבד שרי. והקשתה הגמ' על לוי מהא דאין צולין שני פסחים כאחד מפני התערובת, מאי לאו תערובת טעמים, וקשיא ללוי, פירוש- דהתוספתא אסרה לצלות שני פסחים ביחד מפני שטעמיהן יתערבו ואז יאכל הפסח שלא למנויו, וקשיא ללוי הסובר שריחא לאו מילתא. ותירצה הגמ' שאין הסיבה מפני תערובת טעמים אלא מפני תערובת גופים. והקשו התוס' שם (בד"ה מאי), דלפי מה שפ"י רש"י שלוי לא התיר אלא בדיעבד, הרי כאן לכתחילה אסור ובזה גם לוי מודה.

ונראה להסביר בדעת רש"י לפמ"ש"כ לעיל, שרש"י לא יכל להסביר שלוי שם בתנור בשר חזיר ובשר כשר, דהו"א דכוונתו שבשר החזיר יתן ריחו בבשר הכשר, וזה ס"ל לרש"י דאסור, ע"כ הסביר רש"י שקרה מקרה כזה, ללא כונה, שבשר דבר אחר נצלה עם בשר שחוטה והתיר לוי, אבל לכתחילה יש לחוש שמא כוונתו לנתינת ריח ויש לאסור. ואח"כ הקשתה הגמ' מהא דשני פסחים דאסור לצלותן בתנור אחד, ובהו"א לא הבינה הגמ' דמיירי בגדי וטלה אלא בבי' דברים מאותו המין, דהא מהמשך התוספתא "ופי' גדי וטלה" מוכיחה הגמ' דלא מיירי מתערובת טעמים אלא מתערובת גופים, וא"כ בהו"א מיירי הגמ' בשניהם אותו המין, ובזה ודאי אין חשש שעושה כדי לתת ריח, דכששניהם מאותו מין מה שייך שאחד ישבח את השני, וע"כ שרי אפי' לכתחילה ללוי, והקשתה הגמ' מדוע אין צולין שני פסחים בתנור אחד הרי בכה"ג ריחא לאו מילתא, וע"כ לא קשיא קושית התוס', דרש"י התיר רק בדיעבד בבשר חזיר וכשר דיש חשש שכוונתו להשביח. ומדויק גם מה דלא כתב רש"י את חידושו קודם לכן בבשר שחוטה ובשר נבילה, דשם כיון דהטעמים שוים אין לחוש שכונתו להשביח ולכן שרי אפי' לכתחילה, משא"כ בעובדא דבי ריש גלותא.

אמנם תרוץ זה לא יעלה יפה לדברי הרי"ף בחולין (לב, ב- בעמוה"ר), שחילק בין לכתחילה לדיעבד ואסר פת שניצלה עם בשר לאוכלו עם גבינה, דהוי כלכתחילה, והראיה לחילוקו מדברי הגמ' שכתבה בשר שחוטה שצלאו עם בשר נבילה, ולא אמר צולין לכתחילה, ולפמ"ש"כ לעיל בבשר שחוטה ובשר נבילה שרי אפי' לכתחילה דאין מתכוין לריח, ומדברי הרי"ף יוצא שאפי' בבשר שחוטה ובשר נבילה אסור לכתחילה. ובחוות יאיר שם הקשה לרי"ף מבת תיהא דשרי אפי' לכתחילה, והרי הרי"ף סובר כדעה הראשונה שהבאנו לעיל שיש זיקה בין דין ריח ביין נסך, לדין ריח צלי של שחוטה ונבילה, וא"כ כמו ששם שרי לכתחילה אף כאן אין לאסור. (ועל רש"י לא קשה, דרש"י אוסר דוקא היכא שמתכוין שיתן טעם כמו בבשר דבר אחר ובשר בהמה, משא"כ במריח יין נסך כדי לבודקו).

עוד נראה לבאר עפ"י את דברי הרמ"א ביור"ד קח,ה שכתב שאסור לזלף יין נסך שאסור בהנאה, וקשה, מאי שנא מבת תיהא דשרי, ובפרט

שכתב את דבריו לשיטת המחבר דאזיל בשיטת ר"ת דכל דבר שאין עיקרו לריח שרי להנות מריחו, וא"כ מדוע אסר לזלף יין נסך. ובגרי"א שם בס"ק לג כתב דזהו כשיטת התוס' הנ"ל, דכיון שהיין מזיקו מותר להריח בחבית משא"כ בזילוף, וא"כ הו"ל לרמ"א לכתוב דעתו בלשון ויש אומרים. ולדברינו מובן, דגם ר"ת מודה שאם לוקחים יין נסך על מנת להנות מריחו אסור לעשות כן, וע"כ כאשר מזלף את היין הוא עושה פעולה ביין להנות מריחו, וזה אסור גם לר"ת, וע"כ דברי הרמ"א כאן הם גם אליבא דר"ת.

והנה הרמ"א ביור"ד סי' קח סו"ס א כתב שיי"א שאיסור האסור במשהו, כגון חמץ בפסח ריחא מילתא, ואם אפה בתנור קטן דבר הכשר לפסח עם חמץ אסור אפי' בדיעבד, ויש מתירין, ובמקום הפסד יש לסמוך על דברי המקילים, ודברים אלה הובאו גם באו"ח תמז, א. וברמ"א כתב דמקור הדין לדעה קמיתא- התוס' סו, ב, והוא לשיטתו מע"ז יב, ב דרבא שרי רק ביין מפני שמזיקו, וע"כ בחמץ שאין הריח מזיקו אמרינן דריחא מילתא, ואילו המקיל הוא המרדכי ור"ת. וע"פ דברינו לעיל יש להסביר שאפית החמץ עם המאכל הכשר לפסח לא היה במטרה שהחמץ יתן את ריחו במאכל הכשר לפסח, שאם אכן היתה כונה כזו, לדעת כל הראשונים ומכללם ר"ת, יש לאסור מאחר וריח כזה מילתא הוא, וא"כ הרמ"א מיירי כשנודמן באקראי וללא כוונה מיוחדת אפית שני המאכלים יחדיו, ובכה"ג מקל ר"ת.

ועיין ברמ"א באו"ח סי' רטז, יד, וז"ל:

"יי"א דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת, ויי"א דאין לברך עליו, לכן אין להריח בו."

ועיין שם בגרי"א ס"ק לה. ויוצא מדבריו דסברא אחרונה סוברת שאין צריך לברך עליו, מכיון שאינו עומד לריח, ומכיון שנטלו לאוכלו ולא להריח, אין צריך לברך עליו, וסברא ראשונה סוברת שאף שמתכוין לאוכלו, כיון שגם מתכוין להריח הוי כנטלו לאוכלו ולהריח בו (ועיין בברכת אליהו שפרש כן את הגרי"א, וע"ע בשער הציון ס"ק מז שמדייק כנ"ל). וע"כ כשמתכוין רק להריח, לכ"ע חייב לברך.

ו. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפ"ט מהלכות ברכות ה"ח כתב דבשמים של עכו"ם אסור להריח בהם ולכן אין לברך עליהם. ובפ"ג ממאכלות אסורות הי"ד כתב דשרי לישראל להריח בחבית של יין נסך ואין בזה שום איסור, שאין הריח כלום שאין בו ממש. ולכאורה יוצא משתי הלכות אלו שדעת הרמב"ם כדעת ר"ת המחלק בין בשמים העומדים לריח ליין העומד לשתייה, וכמש"כ במשנה למלך שם. ובפ"ט ממאכלות אסורות הכ"ג כתב דפת שאפאה עם הצלי ודגים שצלה עם הבשר אסור לאוכלן בחלב, ובפ"טו ה"ג כתב דאין צולין בשר שחוטה עם נבילה או בהמה טמאה בתנור אחד, ואם צלאן הרי זה מותר, ואי נימא דס"ל כשיטת ר"ת אמאי אסור לצלות שחוטה עם נבילה, הרי טעמיהן שוים, וכן יש להקשות על המחבר ההולך בשיטת ר"ת, וביור"ד קח, א אסר לצלות בשר שחוטה עם נבילה.

ונראה לי שבע"פ מש"כ בהגהות מימוניות פ"ט ממאכלות האסורות ס"ק צ, על הא דפת שאפאה עם הצלי שאסור לאוכלה עם גבינה, וז"ל: "וכן פרש ר"ת שהלכה כן, ואפי' רבא דאמר בע"ז סו, ב גבי בת

תיהא ריחא לאו מילתא, הכא מודה דריחא מילתא, דריח דאית
ביה פיטומא שאני, ודלא כרש"י שכתב דהלכתא כרבא. "
ומכלל דבריו יוצא לחלק בין ריח סתם לריח של בשר שיש בו שומן
ויש בו פיטומא, שהריח עצמו יש לו חשיבות מחמת השמנונית הנאפית
בתנור, שהופכת את הריח לדבר ממשי, ואף שלוי סובר שאפי' כה"ג
ריחא לאו מילתא, הינו בדיעבד אבל לכתחילה גם לוי מודה שאסור,
וזה אפי' לדעת ר"ת. והחידוש בדברי הגהות מיימוניות, דאפי' ללוי
ששמנונית לאו מילתא, לכתחילה הוי מילתא, ועיין יור"ד סי' קח
בט"ז ס"ק א לגבי הדין בבשר כחושה, בש"ך ס"ק א ובחידושי בית
מאיר שם.

ועפ"ז מובנת שיטת הרי"ף ושיטת הרמב"ם, דהרי"ף ס"ל דהלכה כרבא
שריחא לאו מילתא, וכן הלכתא כלוי דבדבר שמן יש להחמיר לכתחילה
ופת שצלאו עם בשר אסור לאוכלו לכתחילה, דמכיון דיש דרך מותרת
לאוכלו, הוי כדבר שיש לו מתירין ולא חשיב כדיעבד, ובאיסור שמן
יש להחמיר לכתחילה, ובדרך זו נקט גם הרמב"ם.
ועיין באור שמח פ"ג ממאכלות אסורות ה"ד שכתב, דאימתי
אמרינן שמשוהו איכא לכתחילה בריחא, היינו דוקא בצלי שמתמעט
בתנור ונאכל מאש התנור, ועשנו ואידיו נכנסים לפת, וא"כ צ"ל
דלאו דוקא בשר אלא כל דבר איסור שמתמעט בתנור גורם לאסור את
ההיתר שעמו, וא"כ הוא הדין אם יתנו יין נסך בתנור יהיה אסור
לאכול את המתבשל עמו, וצ"ע לענין בשר כחוש, ועיין בש"ך ר"ס קח.
ועפ"ז ניתן להבין את דברי הרמ"א באיסור זילוף יין נסך ע"ג האש,
דכיון דהיין מתמעט ע"י האש יש איסור להנות מריח האידיים והעשן.

ז. איסור הנאה בחמץ של עכו"ם

בעיה נוספת שקשורה לשאלתינו ועלתה גם בתחילת הדברים, האם חמץ
של עכו"ם מותר בהנאה או אסור בהנאה. הובאו הדברים הסותרים
המובאים בשם האיסור והיתר, שבבאר היטב כתב לאסור, ובשיירי כנסת
הגדולה כתב להתיר. ודעה שלישית בשמו של האיסור והיתר נמצא
באבני מילואים בשו"ת שבסוף הספר סי' ט, וז"ל:
"כבר נסתפק בהגהה או"ה כלל לט דין לג, בחמצו של נכרי אם
אסור בהנאה."

ועיין בשדי חמד (תחילת מערכת חמץ ומצה) שהביא את לשון האיסור
והיתר מהכנסת הגדולה, ומשמע שם בדבריו שלא הכריע בשאלתו.
ובריב"ש סי' ת כתב שחמץ של עכו"ם אסור בהנאה תוך הפסח מן
התורה, שחמץ האסור בפסח באכילה ובהנאה, אין הבדל בין חמץ של
ישראל לחמץ של עכו"ם, והחילוק היחיד הוא לענין בל יראה ובל
ימצא, אבל לענין הנאה שניהם שוים. ואף שהאבני מילואים שם דוחה
את ראיות הריב"ש, מ"מ להלכה ולמסקנא מסכים עמו לדינא דאסור
בהנאה. וגם הרמ"א באו"ח תמג, א כתב כדעת הריב"ש, ע"כ נראה להלכה
דחמץ אף של עכו"ם אסור בהנאה, ואין ספיקו של האיסור והיתר
מוציא מידי פשיטות הפוסקים.

והנה המגן אברהם בסי' תסו ס"ק ב הביא מדברי הכסף משנה שמותר
לאדם לקחת חיטים שלעסן הגוי ונחמצו מרוק לעיסתו, ולשימם על
מכתו כמישחה ורפואה. והסביר המג"א, דאף דאסור להנות מחמץ של
עכו"ם, מ"מ הנאה זו שלא כדרך הנאתו, שאין זו הדרך להנות מעיסת
חיטים ע"י שימושה כתרופה ומישחה, ע"כ שרי, ודוקא בחמץ של

עכו"ם. אמנם אי נימא כדעת הריב"ש יש להשוות לגמרי חמץ של יהודי לחמץ של עכו"ם. אלא דהמעין במג"א יראה שהוסיף וכתב, דאין הישראל מתכוין לקנות החמץ מהעכו"ם כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא, וכן אינו חייב באחריותו, וע"כ צ"ל דאה"נ גם חמץ של ישראל שרי שלא כדרך הנאתו מדין איסור הנאה, אולם לא משכחת לה מצב שלא יעשה יהודי איסור בל יראה ובל ימצא בחמץ של ישראל, וע"כ משכחת לה רק בחמץ של עכו"ם.

א"כ, מכיון שחמץ של עכו"ם אסור ההנאה כחמץ של ישראל, אם לוקח חמץ, ואפי' של עכו"ם, כדי להריחו ולהנות מריחו אסור לכל הדעות, ואם נוטל את החמץ כדי להריח אם הוא מקולקל, לר"ת שרי ולר"ן ותוס' אסור, (ועיין בשער המלך פי"ג ממאכלות אסורות שכתב להחמיר כדעות החולקות על ר"ת). וכן אם אפה בתנור קטן מאכל כשר לפסח עם מאכל של חמץ, לא במטרה שיתן החמץ את ריחו במאכל הכשר לפסח, באנו למחלוקת דלעיל, ופסק הרמ"א להקל בהפסד (ואפי' בהפסד קצת-עיין בדרכי תשובה). ועיין במג"א סי' תמז ס"ק ד דפסק להקל דוקא בתנור פתוח קצת (אם התנור קטן), אבל סתום לגמרי- אסור, וכ"פ באליהו רבא, אבל במשנה ברורה פסק להקל אף בסתום לגמרי כדעת רוב הפוסקים עיי"ש ובשער הציון ס"ק ט.

ח. הולך לדרכו ומריח

ולאחר שהתבאר שיש איסור הנאה בחמץ של נכרי, ולר"ן והתוס' הוי לכאורה ריח ככה"ג מילתא, יש לדון אם מותר לעבור בפסח ליד מאפיה של נכרים. דהנה בביאור הלכה ריש סי' תמג כתב לאסור להריח מחשש שמא יבוא לאוכלו. ונראה הטעם, מפני דחמץ שרי בכל השנה ולא בדילי אינשי מיניה, ועשוי מכח ההרגל ומפיתוי ריחו לאוכלו, ע"כ אפי' לר"ת שריחא לאו מילתא, כשמריח על מנת לבדוקו יש לאסור להריח שמא יבוא לאוכלו.

אמנם נראה שגזירה זו לא שייכת בנידון דנן באדם שהולך לדרכו ומריח ריח מאפה תנור, דדוקא אם נוטלו בידו או שנמצא ברשותו בסמוך לו או בהישג ידו, ואפשרויות האכילה פתוחות לפניו, משא"כ כאן שהחמץ לא ברשותו וכדי לאוכלו עליו לרוכשו בכסף, במציאות רחוקה כזו לא גזרו. וראיה מדברי התוס' בפסחים ב, א (ד"ה אור), דכתבו דאע"ג דמבטל לחמץ, החמירו חכמים לבדוקו שלא יבוא לאוכלו, וראיתם מהגמ' פסחים י, ב, בעי רבא ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטרחהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה לא אתי למיכליה או דלמא זימנין דנפל ואתי למיכליה, ומשמע שם בגמ' דחשינן דילמא נפל, והוסיף שם התוס' בטעם, דלא בדילי מיניה, יוצא דמה דחששו חכמים בחמץ דלא בדילי מיניה הינו בחמץ שברשותו ובהישג ידו, שאם יודעים אנו בודאות שהככר ישאר בשמי קורה ולא יפול, לא היינו חוששים לבערו מחשש שמא יקח סולם לאוכלו, ע"כ נראה דגם אליבא דביאור הלכה, אין לאסור לעבור במקומות הנ"ל.

ובר"ן במסכת ע"ז (כא, א- בעמוה"ר) כתב על דברי המשנה האוסרת לשבת בצילה של אשירה, וז"ל:

"ומסתברא דלעבור בצילה של האשירה שרי ... וטעמא דמילתא, דמדינא אפי' ישיבה הו"ל למישרי כל היכא דלא מכיון, דהא קיי"ל בפרק כל שעה (פסחים כה, ב) באפשר ולא מכיון שרי,

אלא דחישין שמא ישהא בישיבה ואתא לכווני, אבל העברה בעלמא דלא שייך כולי האי- שרי."

והסבר דבריו- דבגמ' פסחים כה, ב נחלקו אביי ורבא בדין הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו ונגד רצונו, אביי סובר דהנאה כזו שרי ורבא ס"ל דאסורה. ויש בגמ' שתי אוקימתות במציאות שבה חולקים אביי ורבא, אוקימתא קמיתא ס"ל דכשאפשר לו להבדל מן ההנאה ולא נבדל ממנה ורק מתכוין להנות ממנה, גם אביי מודה שאסור, וכן אפי' לא אפשר לו להבדל ממנה כגון שאין לו דרך אחרת ומתכוין להנות, ג"כ מודה אביי שאסור. ואם לא אפשר לו להבדל ממנה ולא מכיון, גם רבא שרי, ומחלוקתם באפשר לו להבדל ולא מכיון. אוקימתא שניה ס"ל דמחלוקתם בלא אפשר לו להבדל ומתכוין להנות, אבל באפשר ולא מכיון הדבר תלוי במחלוקת ר"י ור"ש אם דבר שאינו מתכוין שרי או אסור, ואנן קיי"ל כר"ש דשרי, וע"כ לאוקימתא זו אפי' אפשר ולא מכיון, שרי. ובריי"ף שם משמע שפוסק כאוקימתא שניה וכדעת רבא, וכמש"כ הר"ן שם דקיי"ל כרבא, הילכך בין אפשר ובין לא אפשר, אי מתכוין אסור ואי לא מתכוין מותר. וא"כ הכל תלוי בכוונה, וע"כ מסיק הר"ן בע"ז שמותר לעבור תחת צל אשירה, דהרי אפי' לשבת שרי כשאינו מתכוין, ומה שאסרו הוא שמא יבוא להתכוין להנות, אולם לעבור במרוצה שרי.

אמנם יש להקשות, דהא מודה ר"ש דהיכא דהוי פסיק רישא אסור אף אם אינו מתכוין, וא"כ אם יודע ודאי שיצטרך להריח כשהולך לדרכו אסור דהוי פסיק רישא, אלא שבמהר"מ חלאוה (פסחים כה, ב) מבואר דלא אמרינן בהנאה פסיק רישא, דהנאה בלא ניחותא לא חשובה כהנאה. וכ"כ בחזו"א סי' לה ס"ק ג לישב את קושית הגר"א ס"ק כ, דלדעת המחבר שרי להריח בשק פלפלין ששמו בקנקני יין נסך, ואילו למה שאסר הרמ"א זילוף יין נסך, הוא הדין דזה אסור דהוי פסיק רישא, וע"כ תירץ החזו"א שפסיק רישא בהנאה לא אמרינן, וכיון שאין לו ניחותא ביין שבפלפלין- שרי.

והנה מש"כ לעיל דלחולקים על ר"ת אסור לעבור אף שאינו כנוטל על מנת להנות מהריח, נראה גם לדידהו להתיר מדברי הר"ן בע"ז, דמכיון שהוא עובר במרוצה ואינו מתכוין, שרי כדין העובר תחת האשירה. אמנם לשהות זמן רב אפי' שכעת אינו מתכוין להנות יש לחשוש שבמשך הזמן יתחיל להתכוין להנות. וכל זה אפי' לחולקים על ר"ת, דלר"ת בכה"ג פשיטא דשרי (ואפשר דאפי' לשהות זמן רב).

מסקנת הדברים :

יכול אדם ללכת לכותל המערבי דרך סמטאות השוק האפופות בריח מאפיות החמץ, אם הולך כדרכו ואינו מתכוין להנות, אבל לשהות בשוק, יש לחוש ולאסור שמא יתכוין להנות מריח החמץ.

מסקנות

א. יש מספר שיטות בראשונים, בדין ריח באיסורי הנאה :

1. ר"ת סובר שדוקא דבר שעיקרו לריח אסור להריח בו.
 2. לר"ן- בפה מותר להריח, באף- אסור.
 3. תוס' - דוקא דבר חריף כיון מותר להריח בו.
 4. יש הסוברים בשיטת המחבר שמותר להריח בפיו, וכ"ש באף, דלא כסברת הר"ן הנ"ל.
 5. יש הסוברים דדוקא דבר שאיסורו בכלשהו אסור להריח, משא"כ איסורים הבטלים בשישים.
- ב. לדעת רש"י- ריחא לאו מילתא, דוקא בנוטלו על מנת לבדוקו, אבל המריח על מנת להנות מריחו, גם לרבא אסור.
- ג. חמץ של עכו"ם אסור בהנאה, וי"א שאסורו מדאורייתא.
- ד. אסור לקחת בפסח חמץ על מנת להריחו, שמא יבוא לאוכלו.
- ה. אף שאסור לשבת בצילה של אשירה, לעבור ולא לשהות- מותר. והוא הדין בהולך לדרכו בפסח, ומריח ריח חמץ.